

П. С.

„ЖИТЬ СТАЛО ЛУЧШЕ...”

(Картини з часів „визволення”)

А то постріляю як собак!..

Пливе собі річка – вірніше ж потічок, через розлогі луки, несе свої води до старшої сестри – Золотої Липи. Обабіч луку, розляглося село двома довгими рядами хат, що дотикаються одним кінцем до села С., а другим до села Б. У горішньому боці видніє церква і школа. З другого боку, майже за хатами – ліс. З цього боку є може 15 - 20 хат, що сторчать на горбочку мов гнізда. Щоб дістатись до них, доводиться підтягатись вгору східцюватою стежкою.

Саме для отих 15 - 20 хат большевики вирішили влаштувати мітинг на 8 вечора. Десятихатники зганяють чоловіків і жінок до найбільшої хати. У визначену годину входять: голова сільради, секретар та прикріплений до села тов. Гавкалюк. У хаті повно людей, гейби на якійсь „оказії”.

Мітинг відкрив голова сільради тов. Мордуляк, повідомивши, що нині буде говорити тов. Гавкалюк про колгоспи. І говорив він довго - довго про всі блага колгоспів, які вже є в Сов. Союзі та які треба здійснити і в Західній Україні, „щоб люди зажили веселим і радісним життям”. Люди слухали, слухали, аж деякі поснули. Наговорившись досхочу, „товариш докладчик” сів на лавку, закурив „тракториста” та почав запитувати, хто записується до колгоспу, а секретар вже й заявки втискає всім присутнім у руки. Але їх ніхто не бере і всі мовчать, мов закляті. Тоді починають іншої. „Нада давать вопросы” – може ко- му що не ясно, то він докладчик все вяснить. Але ніхто не обізвався ні словечком, лиш похилились та важко зідхають... „Так що ж мовчите? Хоч запитайте дещо, хоча один! У відповідь зідхання та стогони лише зміцніли. Та обізвіться собаки! – вже й каміння обізналося б!”...

Але ніхто й не писне. Тоді тов. Гавкалюка охопила лють: витягнув нагана з кишені, і як гримне п’ястуком по скрині, ще й нелюдським голосом як зареве: „Та скажіть же щось, бо постріляю, як собак!” Почувши правдивий голос совєтської влади, люди почали з острахом висуватись з хати до сіней, а з порога – покотились у низ, бо на дворі було темно й ожеледь. За хвилину хата була цілком порожня, а тов. Гавкалюк хоча й не здобув ні одного колгоспника, зареготавсь кажучи: „Вот собаки, сволоч, обождіть – будуть і у вас колгоспи!..”

„Тепер вже трохи ліпше”

У Сов. Союзі день виборів до так зв. Верховних Рад – це велике свято. Цілі тижні триває уперта підготовка до того великого маскараду. І списки виготовляють і членів добирають до „виборчих комісій” у громадах та в районах, при тому – суворо контролюють, щоб часом не

просунувся який „враг народа”. За кілька днів перед виборами, прикрашують виборчу залю „лозунгами”, портретами вождів та менших вожденят. Всі голосуючі є під доглядом десятихатників, що за них відповідають. Вони мусять обійти всі хати і в призначений день виборів, привести своїх виборців до „урнів” — щоб вони вкинули туди те, що ком-партія за всіх написала... У день виборів у сільклубі цілий день гуляння, пиво, горілка, ковбаса і навіть халва! Про кандидатів на депутатів люди не дбають і тим собі голов не морочать, часто не знають навіть про кого йде, ніколи про такого не чули й на очі не бачили. За яких два тижні перед голосуванням скликали мітинг, на якому кожний висунений з благословення Москви кандидат, проходить одноголосно — малоццо не з ентузіазмом, бо ж проти ніхто не відважився б піднести руку. Хай би так зробив — певних кілька років Сибіру.

— * * * —

У другому районі готуються обирати так зв. депутатів до обласної ради депутатів Тернопільської області. Між іншими кандидатами, висунено і кандидатуру товаришки Агнески Гарбуз із села К.... (тепер її називали Агнесою.) На всіх вікнах крамниць у районному місті красуються портрети тієї Агнеси. Та цього замало. Перед виборами таку „вибранку” обвозять по всіх громадах району і показують, мов якусь заморську мавпу в клітці. Сама Агнеса Гарбуз неписьменна, до говорення ні сюди ні туди, правда — вона відпрошувалась як могла від тієї „почести” та просилася, лишити її в спокою, бо вона не надасться, алеж — таке бажання партії, а може й самого „сонечка ясного” із Москви. У селі С. мітинг призначено на 8 вечора. На мітингу мала говорити Агнеса. В кімнаті, що прилягає до сцени навчають Агнесу перед виступом. Є тут і „сам” голова райвиконкому і його заступник та ще два три члени виборчої комісії. Повчають її, щоб вона розповіла свою біографію а найважливіше, щоб підкреслила, як ось після визволення вона і її родина зажили веселим і щасливим життям!

Агнеса Гарбуз повторила кілька разів вивчену лекцію і пішла на сцену. Присутні оплесками вітають „вибранку народа”. Стала нещасна Агнеса за столом на сцені, а біля неї по обох боках два суфлери — голова району і заступник. Нарешті бідна Агнеса пополотнівши з ляку починає за своїми суфлерами розповідати: „Я є Агнеса Гарбуз, мій батько був форналем у дворі, ми жили дуже бідно, можна сказати голодували, бо нас було 8-ро дітей, але прийшла червона армія нас визволила, а тепер советська влада дала нам корову і вже нам трохи ліпше”...

По тих словах обидва суфлери від гніву аж похололи, та почали штовхати її чобітьми під столом, підказуючи: „кажи, що тепер вже дуже добре, таки справді дуже добре”. Але наша Агнеса чи не хотіла таку брехню пускати, чи може застрашилась і „зацокалась” — вже більше ні слова! Простояла вона так ні-бе-ні-ме добру хвилину аж спустили занавісу.

„Чи ти збожеволіла, чи що? Та ж ми тобі казали, що нада говорити „нам тепер дуже добре“, а ти дурна цідити — „тепер вже трохи ліпше“. „Так ти Агнесо глупая — кругом дурак! Та я ж вам казала що я не хочу, бо я дурна, неписьменна, темна, де мені йти в якісь депутати?..”

„Ето ти не панімаєш советской жізни”

Ми вже слава Богу, визволені... У всіх крамницях порожньо, бо ліпший крам купці приховали, а гірший розхапали саме „визволителі” кажучи, що купують десяток пар черевиків, великі звої сукна, чи чого іншого, як „подарунок із Західної України”. Ось і крамниці вже не власність приватників, а кооперативні — вони порожні, але ждуть на „новий” крам із „щасливої багатой країни”, де веселе й радісне життя, де усього багато, все є і дуже дешево. —

Сільська кооператива готується отримати нові товари. Всі полиці, полицьки, шафи вимиті, аж блищать. Крамарі (аж два) у білих халатах посвистують і чванькувато відповідають покупцям, що ось-ось — і все буде, вже в дорозі... А товарів чогось немає. Але терпеливо чекають, знаючи, що треба перебити залізничні шляхи, навантажити у вагони всілякого краму, ще мають віру в те, що чули на мітингах від визволителів, бож це робітничо-селянська влада, піклується за селян і робітників, та ще й єдинокровних братів! Але краму щось не везе. У кооперативі вже й керівні органи змінилися, управа та ревізійна комісія. Нові, прийняли на працю ще одного продавця більше, щоб була справна обслуга, а товару щось не видно...

Аж ось і діждались! Шпічки, сіль, нафта, водка і навіть табачок є! А які цигарки! Це не те, що „трактористи”, а самі „червоні прапори”, і махорку привезли, тільки паперців до неї немає. Виявилось, що в селянсько-робітничій державі папірці — це люксус, бо їхню махорку можна курити також зовсім добре у звичайному газетному папері. Як потягнеш такого „шлюга” з паперу, махорки і друкарської фарби — маєш досить курення, в роті вогнем палить, а дим „валить” — мов з комина... Люди запитують і про інші товари — каже визволитель: „Треба зачекати, крам прийде та ще й багато, бо у нас заводи, фабрики, що там Америка або голодранна Англія — проти нас?” Та й діждались! Вже наперед знали всі в селі про ту велику подію, покупці обчисляли гроші, обмірковували що їм треба для себе, дітей чи господарства. Пішли з села вози в район по крам. Думають люди, це не те, що колись було за Австрії, чи тої зарозумілої, дурноватої „жечпосполітої”, що прислала на колонізацію шевців, кравців, мулярів, фабричних робітників та всяке шумовиння даючи їм заніщо по кількадесят моргів доброго чорнозему, а вони не вміючи робити на ґрунті — продавали й пропивали! О, ні, це ж селянсько-робітнича держава, певно так є, як кажуть у Советському Союзі, де в піснях співають як „радо дише челавек”, — де всякого добра й блага безліч та ще як казав комісар „большая тьохніка”.

Нарешті прийшов довго очікуваний день. У кооперативі повний штаб чекає на товари, покурюють, розмовляють. На чолі штабу голова сільради тов. Лижихвіст, щось вияснює, розмахує руками. Вбігає вартівник Загнініс і повідомляє, що валка возів докочується до кооперативи! Зароїлось від людей, такі нетерплячі, аж ними трясє як в гарящі, а голова каже: „Тажим казав, що не можна ремствувати, а треба спокійно підждати, як товариш комісар казали”. Тимчасом під кооперативу підїхав один віз. Голова питає де решта возів, а цей що поганяє якимсь мінорно-придушеним голосом відповідає: „Та які там вози, не було й на один що брати, тамті поїхали порожнем додому”.

Другого дня ранком збіглось усе село на закупи. Біля кооперативи два міліціонери для порядку охороняють лад, а люди „штурмують” крамницю, кожний хоче дістатись до середини та набрати товару, — а тут мов на сміх 40 - 50 перкалевих паршивеньких хустин, та яких 100 мтр. поганенької матерії, трохи табачку, водки та халви! Нагло вбігає в мою хату чоловік (я був головою надзірної ради) та й кричить: „Ідїть, товариш голова, та зробіть щось, а то й двері виломлять, люди мов ошалїли, кожний преться в середину!” Скочив я на місце, а там крик, метушня, якась жінка проклинає: „Вона багачка, має повну скриню всього, а я бідна не маю чим голови зав'язати, а щоб тебе на смерть вбрали в ту хустину!..”

В канцелярії сільради зібрались — управа кооперативи, надзїрна рада, ще й два комісари з району. Питають: як, що, коли, хто, тощо. Один каже тєс, інший онеє, а я як голова надзїрної ради сказав таке: „Товариші, щоб на будуче не було таких бешкетів, то я порадив би ось що; всіх мешканців села взяти на облік, і так продавати товари: хто вже раз купив, не може купувати більше аж на нього прийде черга, бо так як тепер є, недобре — хто має сильніші плечі та лікті, той щось купить, а ці слабші лишаються з нічим. Спробуймо кажу, — заведемо картотеку, і карткову систему”.

Тільки я це сказав (на свою біду), як комісар скочить до мене та в крик: „Контрреволюціонер! Тебе треба заарештувати, бо наша конституція дозволяє кожному купити скільки завгодно! А так „нєльзє гаварїть”, а то опинишся за ґратами. У нас інакше як у капіталїстів, у нас вільна торгівля і кожний в любую годину може купити собі будь-який товар!”

Я витріщив очі, а комісар собакою до мене: „Ето ти не панїмаєш советской жїзні і тебе нада ізучїть советскую конституцію!”..

ВИБОРИ ДО СОЙМУ І СЕНАТУ ПІД ПОЛЬСЬКОЮ ЗАЙМАНЩИНОЮ

Зайнявши силою Східню Галичину влітку 1919 р., польський уряд, всупереч постановам Найвищої Ради мирної конференції в Парижі, старався всіми засобами та шляхом доконаних фактів приєднати завойований край, як поляки казали до „маєсжи”. Найвища Рада за підписами Англії, Франції, Північної Америки та Італії, постановою з 25 червня 1919 р. виразно зазначила, що дозвіл на польську окупацію Східньої Галичини є тимчасовий і в жадному випадку не перерішує права на самовизначення народу тієї країни. Але поляки не звертали уваги на це застереження Найвищої Ради. Вони видаючи основні закони для своєї держави, заводили їх також і в Східній Галичині, виходячи із заложення, що доконані факти допоможуть їм „залишити” Східню Галичину за собою.

Одним із тих законів, був закон про перепис населення, виданий у 1921 р., потім закон про набір до війська з 1922 р. З погляду міжнароднього права, такі дії польського уряду на території Східньої Галичини були безправними і не зобов'язуючими населення тієї країни, бо цей уряд був лише тимчасовим адміністратором краю з обмеженими прерогативами, тобто мав обов'язок дбати лише про лад і правний порядок, який тоді існував на тій території.

Українське населення Східньої Галичини, знаючи про безправність тих дій окупаційної польської влади, відмовилося брати в них будь-яку участь. Така постава українського населення довела до того, що окупанти заповнили всі в'язниці українськими патріотами, головно ж духовною і світською інтелігенцією та колишніми військовиками. Нарховували понад 20 тисяч ув'язнених, які стояли на сторожі свого та міжнароднього права. Таким самим безправством був закон про вибори до варшавського сойму і сенату восени 1922 р. у Східній Галичині. Тими виборами окупанти хотіли підтвердити своє володіння над тим краєм, спровокувати Раду Амбасадорів (на яку в той час перейшли від Найвищої Ради мирної конференції „суверенні права” над Східньою Галичиною), яка буде їхня реакція, вкінці старалися за всяку ціну довести світовій opinio, що мають у нашому краю більшість населення за собою, а в найгіршому випадку — половину.

Як згодом виявилось, Рада Амбасадорів навіть не відповіла на протести українського дипломатичного представництва проти такої самовільної поведінки „свого адміністратора” — чим дала окупантові вільну руку в тих і дальших безправних діях.

Вибори до сойму і сенату в 1922 р.

Українське населення та тодішній політичний провід — Міжпар-

тійна Рада у Львові, постановили не брати участі у тих виборах. Нічого не змінили нові арешти. Українське громадянство у Східній Галичині ті вибори збойкотувало, не давши тим самим своєї згоди на окупацію краю поляками. У всій Бережанщині жадний свідомий і чесний українець участі у виборах не брав, не дивлячись на арешти, терор та самоволлю окупантів. Щоб залякати населення, поляки заарештували тоді в місті Бережанах та в повіті понад 300 осіб з д-ром Володимиром Бемком на чолі, повезли їх до Тернополя і тримали там напівголодними без належної санітарно-гігієнічної опіки. По трьох тижнях арешту їх усіх, без слідства чи переслухань і взагалі якихнебудь закидів, відіслали назад до Бережан і тут звільнили.

Хоч як поляки „старалися”, щоб частину українського населення мати у виборах за собою на показ для закордону, нічого з цього не виходило. Але, що їм таки дуже потрібно було мати хоча б кількох „українських послів”, тому старости, польські поліцаї, службовці та всіляке шумовиння „вибрали” своїми голосами чотирьох наших темних селян і одного позбавленого прав служити священика о. Ількова, що — не посоромились виступати у варшавському соймі в ганебній ролі „представників” українського народу із Східньої Галичини. Тих старостинських „вибранців” народ прозвав на вічну ганьбу „хрунями — хлібоїдами”!

Трохи інакше склалися обставини на Волині, Підляшші, Поліссі та Холмщині. Польща також окупувала ті землі своїм військом, однак Найвища Рада мирної конференції в Парижі стояла на становищі, що межа поміж тими країнами і Польщею має йти приблизно по лінії рік Сяну і Бугу і видала у тій справі постанову з 8-го грудня 1919 р. Але відносно цих земель не було цього виразного застереження, яке було видано у справі Східньої Галичини про право на самовизначення і тому місцеві українські політичні організації вирішили взяти участь у виборах. Українське населення тих земель пішло до тих виборів сконсолідовано й однозгідно голосувало за один український список, здобуваючи всі мандати на Волині і більшість мандатів на Підляшші, Поліссі та Холмщині. Це був дійсно великий осяг українського населення північно-західніх земель, він засвідчив, хто є справжнім господарем тих земель. Такий наслідок виборів дошкульно принизив поляків, показуючи світовій opinio неправдивість їхньої пропаганди. Але то були перші й останні нефальшовані, справжні вибори. Від того часу польські радикальні публіцисти почали ширити погляд, що в Польщі не може бути конституційної демократії через українську і білоруську небезпеки, а щоб втримати ці землі при Польщі — доведеться вдатись до „інших засобів” правління. Ці „тези” здійснював пізніше Пілсудські починаючи від 1926 р., коли збройно прогнав легального президента Польщі і його уряд.

Вибори до сойму і сенату в 1928 р.

В той час правно-державне становище Східньої Галичини та інших

українських земель було вже зовсім інше. Рішенням Ради Амбасадорів з 15 березня 1923 р. „приділено” Східню Галичину до Польщі з прийнятими Польщею зобов'язаннями, а саме: за українським населенням буде визнана територіяльна автономія, буде створений український університет, українське населення буде користуватись усіми правами, і буде під охороною трактату про національні меншини, який поляки підписали в Парижі ще в 1919 р. разом з мирним трактатом.

Як довела історія, поляки у відношенні до своїх міжнародніх зобов'язань для признання українському населенню належних йому прав — нічого не дотримали і нічого не виконали впродовж 20-ти років!

Крім цього, після закінчення війни з большевицькою Москвою, польський уряд склав з большевиками мирний договір в Ризі в 1921 р., за яким обидва „партнери” поділились українськими землями, як то вже раз було в Андрусівському договорі.

Тому, що ті вибори мали вже інше значення для українського автохтонного населення, як у 1922 р., українські політичні партії на всіх українських землях також і в Східній Галичині, вирішили взяти участь у виборах. Але проведення цих виборів виглядало вже зовсім інакше, як у виборах 1922 р. Це був час, коли Пілсудські шляхом перевороту і збройної інтервенції, повалив конституційний уряд, запровадивши нову еру в Польщі — ліквідацію тодішньої конституції та інших не вигідних для нього законів, ввівши в те місце — авторитетні зразки зачепнені зі Сходу, з Півдня і своєю диктатуру.

Щоб мати підтримку через „своїх” послів та сенаторів, Пілсудські наказав перед самими виборами міністрові фінансів таємно видати йому з державної каси 8 мільйонів злотих, і за ті гроші його „заушники” проводили, точніше — купували голоси для списку ч. 1). Та й ця крадіжка державного майна не дуже змінила б хід виборів на українських землях, коли б не „чуда” з виборчими урнами. Поляки знали, що український виборець не віддасть свого голосу за жадний польський список і тому треба було вдатись до „чудес”. При підрахунку голосів виборців за окремі списки, українські виборчі картки нагло позникали, а на їх місце з'явилися картки з числами, на яких кандидатами були поляки, найчастіше з числом 1, тобто про-урядової партії Пілсудського (безпартійний бльок співпраці з урядом). Саме так, виборчий список ч. 1 „чудесним способом” дістав головню на українських, білоруських і литовських землях, — 126 мандатів. Все ж таки всіх мандатів не вдалось викрасти. Українські партії на своїх списках таки здобули понад 50 посольських і сенаторських мандатів. Загально бльок національних меншин, тобто українці, білоруси, німці і жида, здобули в тих виборах майже одну третину мандатів всієї Польщі, не дивлячись на всілякі „цуда”. Цей вислід виборів викликав в окупантів страх за себе і державу, до того ж вийшла на верх ще й правда про кількість національних меншин в границях Польщі, що її досі польська пропаганда на всякий лад заперечувала.

На Бережанщині в тих виборах протиставилися два українські виборчі списки; один національно-демократичний, скорочено „УНДО”, другий — советофільської партії „Праці”. За першим списком стояла майже вся духовна і світська інтелігенція, все студентство та старше громадянство по селах і містах; за другою — молодь по селах, особливо ж члени руханково-пожежного товариства „Луг”. Перший список підтримував у Бережанському повіті д-р Володимир Бемко, хоч сам не кандидував, а другий очолював д-р Михайло Західний, що й був кандидатом на посла з доручення тієї партії і рівночасно головою т-ва „Луг” на Бережанщині. У місті і по селах розвинулася виборча кампанія, що подекуди вироджувалась у напади з палицями в руках прихильників партії Праці, що трапилось на вічу в Нарасві. У висліді виборів д-р Західний вийшов послом, завдяки членам т-ва „Луг” з однієї і українізаційному вітрові з советської України — з другої сторони. Повіт Бережани належав до Золочівської виборчої округи, що охоплювала повіти: Золочів, Броди, Радехів, Зборів, Перемишляни, Бережани, Рогатин, Бібрка, Жидачів. З тієї виборчої округи вибрано тоді 5 послів з „УНДА”: Володимира Целевича, Олександра Вислоцького, Степана Кузика, Н. Кунька і о. д-ра Володимира Пелліха; з партії Праці вибрано лише д-ра Західного, двох поляків і одного жида. Очевидно, тоді теж не обійшлося без зловживань, залякувань та інших пакосних дій зі сторони старостів чи поліції, включно з арештами активних виборців. Згодом після тих виборів, наступило в Бережанському повіті деяке протверезіння у відношенні до партії „Праці”, та й люди зрозуміли в чому річ, коли на всіх 50 українських послів і сенаторів, ця партія добула лише один мандат для д-ра Західного. По виборах вона не відігравала жадної ролі і так же скоро зникла, як і з’явилась.

Вибори в 1930 році

Згідно з конституцією Польщі, посольські та сенаторські мандати були правно-важними впродовж 6 років, тож наступні вибори мали б відбутися в 1934 р. Зовсім ненадібно 30 серпня 1930 р. Пілсудскі був призначений прем’єром. Він постарався, щоб президент своїм декретом припинив діяльність сойму і сенату того ж дня та розписав нові вибори на осінь, а через кілька днів, він як прем’єр, наказав заарештувати невинних йому кол. послів та запроторити їх до військової (!) в’язниці в Бересті Литовському. Тоді заарештовано й українських кол. послів Володимира Целевича, Олександра Вислоцького, Дмитра Палієва, Н. Ліщинського і д-ра Осипа Когута — їх вивезли до Берестя на побої і знущання. В усій Східній Галичині, як і на території інших українських земель, почалися масові арешти найбільш свідомого і активного елементу. Так розпочав Пілсудскі нову політичну еру, вдавшись до арештів, побоїв, обшуків, під час яких нищили майно, словом завів нечуваний терор. Покликавши ще й військо на допомогу поліції, він

наказав погром на українських землях, який назвали „пацифікацією”. Ця сумнозвісна пацифікація — це була справжня масакра українського населення: били палицями, активних селян, священників, учителів, кооператорів і всіх видатніших наших громадян по селах і містах; нищили селянське добро, бібліотеки, кооперативні крамниці, народні дома; розбивали машини молочарень, дерли образи українських князів, гетьманів, козацьких героїв та визначних наших поетів і письменників; нищили дахи на наших громадських будівлях і приватних домах, зсипали збіжжя в болото, словом — поводитися, як справжня ватага кримінальних злочинців.

Пригадується й досі ота фальшива пісенька, яку поляки ще й сьогодні (як заходить потреба) залюбки виспівують „за вашу і нашу свободу” (вольносьць). Так і несли цю „вольносьць” палицями, арештами, знущаннями. Сиділи люди по лісах і очеретах, як за давньої татарви, вичікуючи переходу орди двадцятого сторіччя!.. Цей нечуваний в культурному світі розбій польського війська і поліції найшов широкий відгомін в усій Європі, також у Лізі Націй в Женеві, куди українські політичні центри та закордонні представництва, внесли відповідно фото-документами ілюстровані протести і скарги. Але тому, що там сиділи посередні спричинники тих „гараздів”, що були такими ж самими грабіжниками чужих земель і чужого добра, то вся справа без ніякої реальної користі для потерпілого українського населення — так і „присохла”.

Бережанщина зазнала за „пацифікації” великих матеріальних втрат, а польська поліція не шкодувала своїх палиць при арештах і обшуках. Потерпіли від тих нападів села: Криве, Слобода Золота, Ценів, Бишки, Гиновичі, Лісники, Вербів, Урмань, Конюхи, Потутори, Нараїв, Козова, Козівка, Рибники, Котів та багато інших. У самому місті Бережанах, орда знищила добро у 74-ох українських родинах під час обшуків, понищила акти і меблі в обох адвокатських канцеляріях д-ра Бемка і д-ра Західного, а їх обох заарештовано і безправно вивезено до найважчої в'язниці у Вронках на Познанщині, де вони шість тижнів каралися серед тяжких тюремних обставин. В'язниці були переповнені Бережанцями.

Ось в якій „атмосфері” відбулися чергові вибори до сойму і сенату. Не було змоги провадити якусь передвиборчу акцію під загрозою арештів, побиття та подібних злочинів польської адміністрації і поліції. Про виборчі віча, свободу яких гарантували відповідні закони, не було й мови. Це були так звані „німі” вибори. Але й серед таких обставин, українські виборці, а головню жінки масово голосували виключно за своїх кандидатів, хоча це мало їм допомогло. Польська влада вдалась тоді до мало відомих у культурному світі безсоромних шахрайств — і тому кількість українських послів і сенаторів „злетіла” на половину. Коли в 1922 р. на Волині український список забрав усі мандати, то вже в 1930 р. не було їх ні одного (декілька з „ласки” було на польській листі). Подібне було й на інших північно-західних українських зем-

лях. При виборах 1928 р. в Станиславівській виборчій окрузі українські виборці вибрали 6-ох послів, жиди одного, поляки двох „чудами” і шахрайством, то вже в 1930 р. польські окупанти „приділили” собі 5-мандатів, українським виборцям „признали” 4-мандати, а для жидівського кандидата — не стало місця. У Золочівській виборчій окрузі де якої належала й Бережанщина, вийшли лише 3 наші послы, двох із них — були Володимир Целевич і Степан Кузик, дир. ПСК в Рогатині решту мандатів забрали — поляки. Такі то „цуда” діялися з виборчими урнами в польських виборах у двадцятому сторіччі в Європі — „Ногонорово, але здрово! . .”

Вибори в 1935-му і 1938-му році у „фашистівському фасоні”

У 1935 р. помер Пілсудскі, що започаткував у Польщі „новий порядок” топтання і помітування власної конституції, законів про громадянські вольности, безкарне нищення людського майна, огидні знущання з численними смертними наслідками та всілякі „пацифікації”. По його смерті, авторитативні фашистівські зразки з Італії набрали ще більшого значення. Їх впровадили до нової конституції та до багатьох інших законів. Новий виборчий закон також взорувався на фашистівській корпораційній системі виборів. Кількість послів зменшена на 208 (передше було 444). Виборці майже не могли ставити кандидатів на послів по своїй вподобі, вони могли лише голосувати за тих кандидатів, яких поставила на список так зв. виборча колегія. Але знову ж членами тих колегій були особи призначені туди воєвідськими, повітовими, міськими і волосними радами, відтак такими корпораціями, як адвокатські, лікарські, нотаріальні, аптекарські, хліборобські чи промислово-торговельні палати. У той час, усі ті ради і палати були вже всеціло в руках старостів, воєводів чи уряду, отож і всі ті „вибори” були в їхніх руках. Це вже не були вибори, а правдиві номінації. Створено також нові виборчі округи, вже не такі великі як передше: тепер округа вибирала лише двох послів і двох заступників. У тих виборах вже не всі українські політичні партії взяли участь, тому вийшло заледве 14 послів і 3 сенатори з усієї Східньої Галичини. На інших українських землях, своїх незалежних послів взагалі не було. На Бережанщині як і всюди, дуже впало зацікавлення до таких виборів, що ними не були тому дуже малою кількістю голосів виборців був обраний послом дід Степан Біляк, адвокат у Львові.

Коли ж іде про вибори до сенату, то новий закон взагалі відбирав від загалу населення саме право голосування, бо відтепер цим правом користувалися: заслужені і нагороджені ордерами і медалями, польські офіцери, волосні, міські, повітові і воєвідські радні, члени управ корпораційних установ і палат, вкінці ті особи, що мали закінчені університетські студії, чи інші високі школи. Мільйони селян, робітників, міщан чи осіб з середньою освітою — були позбавлені права голосу. Це були вибори для вибранців, чи як тоді казали для „еліти”. Не

дивно, що такими виборами ніхто вже не цікавився, також і ті, що мали право голосу. Люди уникали брати участь у тій комедії, знаючи, що й так при потребі уряд вибори безсоромно пошакрує, сойм і сенат ніякого значення вже не мали, ні про ніщо не рішали, а послали чи сенатори будуть лише вислухувати в соймі чи сенаті різні урядові нісенітниця, або будуть бити в долоні „браво” урядовим „величинам”. Треба ствердити, що в той час поляків захопила, так би мовити, фашистівська дурійка, до того ж почали вдавати велике „моцарство” — бо як колись казав Пілсудскі „Польска єст сказана на велькосць (?!).” Польські державні установи діяли не придержуючись постанов законів, тобто діяли протизаконно, і можна було сміло сказати давню пословицю: „В Польсце як хто хце!” Для українського населення настали справді татарські часи, багато української молоді, яких поліція мала все на „оці” та їх переслідувала, жили вже по лісах у землянках, готуючи зброю, бо іншого виходу не було. Тому, що у звичайних в’язницях не ставало місця для всіх заарештованих, поляки створили новий окремий табір-в’язницю в Березі Картузькій (як цинічно казали ступайки типу Складковського чи Костка-Бернацкого) для „виховування” ув’язнених биттям та знущанням, без судових присудів, з неозначеним часом ув’язнення — це були нові здобутки польського фашизму. Внутрішню і прикордонну політику вело військо. Польська військова команда наказала знищити на Холмщині українські православні церкви. За короткий час було розвалено 117 церков і каплиць, при тому військо і поліція жорстоко розправлялися з місцевим населенням, коли вони боронили свої дома Божі від знищення. Військо з так зв. корпусу охорони границь, було паном життя і смерті прикордонного українського населення, явно і відверто зловживаючи владою неналежною до війська. Український народ поділили тоді на лемків, гуцулів, бойків, волиняків, греко-католиків, православних і прямо „місцевих”, — цькували одних проти других, а всіх разом уважали за поляків, які „зрушилися” і яких треба швидко повернути „на лоно ойчизни”! Північно-західні українські землі, поляки штучно відтяли від якогонебудь зв’язку з Галичиною, не допускаючи туди ні однієї української книжки, часописів, журналів; відчиняли приватні посилки і листи, завертали назад до Галичини людей, що їхали в тому напрямі, а часто й заарештовували. Це був штучно створений „санітарний” кордон. Військова влада з кс. Мйодоньскім на чолі, організувала „шляхту загородову”, і всіх таких поголовно зарахували до поляків, наділяючи їх усякими дарунками, щоб лише покинули свій релігійний обряд і свою національність. Неслухняних і неподатливих на такі „переходи” — переслідували. У Львові військо безправно забрало єдиний спортовий майдан „Сокола Батька”. Міністерства суспільної опіки й внутрішніх справ готувались до повного знищення забезпеченого т-ва „Дністер”, що роками служило українському населенню; припинили науку в багатьох українських гімназіях, а молодь посадили на лави підсудних. Тоді знищено незалежність судів і суддів, знесено інституцію присяжних судів, автономію університетів

та інших корпорацій громадського права. Настала повна військово-поліційна диктатура. Не сміло бути ніде якогось вільного слова, вільної думки чи якоїсь критики. Українські часописи виходили з великими білими плямами, свідками цензурської „праці”. Пізніше, наказували заповняти білі місця будь-яким матеріалом, щоб приховати такі „вольності” слова. Нічого не означав сойм чи сенат, ніхто з ними не рахувався, адже посли і сенатори, були лише „фігурантами” для прикрашення польського фашизму, бо ніякої влади ані значення — вони не мали. Всюди панувала поліційна палиця і куля, що стали польською конституцією, громадськими вольностями і правами... такою була польська „жечпосполіта” в нутрі краю.

Серед таких обставин і таких „дій” польського війська й уряду, не було можливим провести будь-які вибори, про які можна б сказати, що їх вислід віддзеркалював правдиву, нефальшовану волю виборців і загалу населення на українських землях. Так остало до осені 1939 р., до часу розгрому польської держави.

„За вашу і нашу свободу”...

У 1936-му році, польський делегат до Ліги Націй Титус Комарніцкі, домагався на засіданні Ради Ліги, щоб вона...! відкинула позов етіопського цісаря Гайле Селяссія проти Італії, що війною захопила Етіопію, знищивши самостійність цього понад тисячу років існуючого старо-християнського краю. Забула Польща і її уряд, як протягом останніх сто років просили, заклинали і жебрали допомоги у всьому світі для повернення їм самостійности, а тоді в Женеві не посоромились поставити таке ганебне домагання! Це хіба діялось за мотивом тієї фальшивої пісеньки „за вашон і нашон вольностьць”.

У той час, Польща відкинула трактат про охорону національних меншин, хоча він був невід’ємною частиною Версальського мирного договору, на якому й спиралась нова відроджена Польща.

Коли виринула справа Карпатської України — поляки, втративши вже рештки політичного розуму, старалися всіми можливими способами знищити, повалити ново-посталу і привернену до життя країну, посилаючи проти неї добре платні банди „стшельцуф” і резервістів польського війська, через кордон для саботажів, нападів на села, урядові представництва і місцевих представників влади.

Врешті-решт, охоплені „моцарствовою” дурійкою, пішли польські верховоди помагати Гітлерові нищити Чехо-Словацьку Республіку у 1938 р., займаючи так зв. „Заользя”. А через рік, лише за 18 днів — зникло і саме польське „моцарство”, розлетілось — немов вітер здув! Покарала тоді їх доля за всі двадцятирічні нахабства, насильства і тяжкі злочини! Чи їх чоگونهбудь навчила? Можна сумніватись...

ПЕРША УКРАЇНСЬКА СКЛЯРНЯ В БЕРЕЖАНАХ

Коли скінчилась війна з поляками і життя поволі поверталось у мирне русло, тоді в містечку Підволочиськах діялось щось інше. Верховодили польські „кресовці”, які не хотіли прийняти колишніх австрійських службовців-робітників - українців на залізничну службу, хоч по закону їм це прислужувало. Перевіряли, переслухували і їхні подання відкидали. Мій батько сл. п. Михайло Прийма кол. австрійський залізничний урядовець, мабуть чимсь „прогрішився”. Польська перевірка скінчилась тим, що батька до служби не прийняли. Він почав шукати нового варстату праці й прожитку і так опинився з родиною в Бережанах, де на спілку з Богданом Гуцалом відкрив першу українську робітню-склярню. Цей фах досі був неподільною доменею жидів. Були в Бережанах у ратуші в подвір'ї три жидівські склярні. Від крику, лайки, сварні між ними доводилось затикати вуха. Все те спричинювала конкуренція між ними. Але саме те подвір'я впало в око мому батькові, бо місце не було зле, довкола повно склепів-крамниць, на ринку торги. Власником ратуші був граф Потоцькі з Раю, але його майном завідували всілякі директори, адміністратори та уповноважені адвокати-синдики. Пішов батько до Раю навідатись, чи не міг би він винайняти льокаль у ратуші собі на майстерню. Пообіцяли і сказали, що повідомлять. Батько ждав та надіявся, але відомості не було. Пішов туди знову, а там йому порадили, щоби змінив метрику, тобто змінив свій релігійний обряд греко-католицький — на римо-католицький, що утотожнювали з переходом на польську національність. Але батько подякував їм за добру пораду словами: „Як я колись тримав вдома голуби, то ніколи „пурцлів” - перевертнів ! ”.

Дирекція районної молочарні в Бережанах мала досить велике приміщення для своєї крамниці, тому змогла винайняти одну із кімнат. Так одного дня з'явилась вівіска на вул. Міцкевича напроти книгарні Майблюма: „Перша Католицька Склярня, під управою Михайла Прийми і Богдана Гуцала”. Замовлень було багато. Батько був добрий, солідний працівник, скоро здобув серед української громади не тільки довір'я, а й прихильність. При цьому треба додати, що нашої склярні активно допомагала патріотична польська „вулиця”. Вона будуючи „велику” Польщу, вибивала вікна в усіх приміщеннях українських товариств, установ, крамниць, а часом і в приватних домах. Скло приходило з Ясла, справа йшла добре, жидівська конкуренція не загрожувала.

Все на світі, що має свій початок, мусить мати й кінець. Таке сталося і зі склярнею в Бережанах. Прийшли нові „визволителі” зі сходу — московські комуністи, вони визволили мого батька ... від склярні.

Церква в селі Бишках.

Дівчата в Бишках у своїй місцевій гарній пошії.

НАРИС ІСТОРІЇ СЕЛА БИШКИ НА БЕРЕЖАНЩИНІ

Село Бишки є положене на північний-схід від міста Бережан, у віддалі 12 клм. від центру міста, і простягається вздовж берега річки Ценівки, а також обабіч її допливу — річки Корсівки. На південний захід від Бишок, у доріччі Ценівки, стоять села Потік, Куропатники і Баранівка, а на схід — села Ценів і Вибудів. У доріччі Корсівки в північно-східньому напрямі, розкинулось велике село Конюхи. На захід і північний захід, по другій стороні лісової смуги, у доріччі ріки Золотої липи, сусідують села Гиновичі, Жуків, Дрищів і Урмань. З групою тих же сіл, тісно в'яжеться історія нашого села, вони творять разом гейби географічну цілість та взаємно себе доповнюють.

Доріччя Ценівки від села Баранівки аж до східнього кінця села Бишок, а відтак доріччя річки Корсівки, творять границю між Поділлям та Опіллям. На захід згаданої лінії простягається смуга великих лісів, що тягнуться від Карпат на Волинь; на схід і північний схід — починається Подільська Височина, себто розлогі степові рівнини. Само село Бишки належить ще до Опілля, але його основні поля між селами Ценевом, Вибудовом, Конюхами — вже до Поділля.

Таке географічне положення села, мало вплив на його спосіб життя, розвиток та історію. Про початок села та його назву — існують три теорії. Перша і друга, що більше подобають на легенди, базуються на старих переказах передаваних поколіннями. Давним-давно, долину річки Ценівки перегороджено великою греблею між долішнім кінцем Бишок і горішнім кінцем села Куропатник. В цей спосіб стало велике озеро-став, що залляло ціле доріччя Ценівки і частину Корсівки, відгороджуючи лісову смугу від степової на віддалі 6 клм. На північ від ставу-озера простягались недоступні густі ліси, де мовляв, лише „біси” мешкали. Підчас нападів різних кочівничих орд на українські землі, люди ховались у тих лісах, де частина населення оставалась постійно жити. Так постали перші оселі на території сьогоднішнього села під назвою „Біски”. Друга теорія-легенда походить з часу, як жителі прокопали греблю, щоб витекла вода і на тому місці виростали розкішні трави до сьогоднішніх часів. На тих розлогіх сіножатях-болотах, мешканці села випасали багато рогатої худоби, в тому чимало самців-биків, від цього, мовляв, й походить назва нашого села „Бички” а згодом „Бишки”.

На узгір'ї, недалеко греблі, стояв з твердого каменю побудований замок з численними будинками та довгою алеєю розлогіх лип, що росли там до 1944 року. Власником замку в старину був землевласник, на прізвище Биш. В руїнах замку знайдено погруддя чоловіка з підписом латинським письмом — „Биш”. Від цього прізвища найбільш правдоподібно, мала б походити назва села — Бишки. Однак всі ті

збудував нові будівлі і мешкав там до приходу московських большевиків, які незабаром вивезли його на Сибір з родиною.

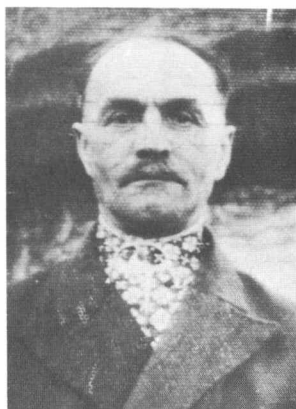
Розбудова села у сьогоденішньому виді, могла розпочатись щойно після спуску ставу, що в кількох місцях перетинав теперішню головну дорогу в селі. Село Бишки розподілюється на ділянки. Йдучи від заходу на схід, мають вони свої окремі назви як: Цвяхів, Могилки, Вороняки, Середина, Хоботи, Загребля, Кінець. Головна дорога села, простягалась вздовж правого берега річки Ценівки від Цвяхова аж до Середини, відтак розгалужується на північний схід в напрямі села Ценева та на північ в напрямі села Конюхів. Довжина села приблизно 3 клм. Хати та господарські будинки були побудовані переважно з каменю або глини (так зв. ліплянки), тинковані і кожного року білені. Всі будинки були криті соломою. Більшість господарств складалися з мешкальної хати, стодоли, комори і стайні для худоби. В селі була дерев'яна, а від 1937 р. нова мурована церква, була чотириклясна школа, читальня і кооператива. Серед села стояв хрест поставлений в пам'ять знесення панщини, біля якого рік-річно у травні-місяці відправляв о. парох молебень-подяку за скасування середньовічного рабства і неволі. Усе село потапало у зелені садів і квітів. На горі Стігло, при дорозі до сіл Дрищів-Урмань, був окремий цвинтар, де були похоронені люди, померлі підчас пошести холери. Цей старий цвинтар, відвідували вірні з о. парохом щорічно, ідучи з процесією перед жнивами, благословляти всі довколишні поля.

Релігійний похід крізь село Бишки з парохом о. Миколою Косовичем на чолі; о. Косовича замордували большевики в тюрмі в 1940-1941 рр.

Методій Беднарський, дир. нар. школи в Бишках, загинув у больш. тюрмі 1940-41 рр.

Іван Федечко, довголітній голова чит. „Просвіти“, активний гром.-пол. діяч.

Весілля Федя Гірюка в селі Бишках.

Актив села Бинюк помагав будувати в селі нову церкву. На долі зліва: Т. Гірюк, Г. Парасюк, Г. Федечко; сидять Г. Голяш, Кат. Марків, Іван Федечко, Е. Завойовська, НН., М. Парасюк, НН., С. Бузяк, А. Олесків. Стоять — П. Сисак, М. Стельмах, І. Івашків, І. Голяш, НН., Іван Гірюк, М. Парасюк, М. Сисак; останній ряд — М. Намісник, С. Віцинський, С. Федечко, М. Бузяк, І. Федечко, Т. Федечко, Т. Віцинський, І. Костів, Г. Лихолат, М. Костів, І. Олесків, В. Олесків, С. Голяш.

Група активних патріотів-виховників молоді в селі Потоці, опісля бойовиків УПАрмії, що живуть на чужині.

Артисти сцени в селі Лісниках з перед 1-ої світ. війни. Видно знімались після вистави, бо ще сценічно „підсмазовані”. Посередині стоїть сл. п. Василь Ратич, згодом проф. Рогатинської гімназії.

Перші поселенці села Бишки, мали наділеної землі по одному або по два „груни”, знову грун рівнявся 15 моргам поля, а два груни — 30 моргам; морг поля називали селяни „шнур”. За те поле, мусіли відробляти панщину. Після смерти господаря, усе господарство переходило звичайно на найстаршого сина, а згодом, після скасування панщини, ділили між дітей згідно з волею батьків.

В той спосіб з приростом населення, господарства постійно маліли й роздрібнювались. Перед другою світ. війною, кількість господарств досягла числа 270, з населенням біля тисяча п'ятсот душ, а пересічне господарство мало 10 моргів, звичайно розкинутих у різних кінцях сільських ґрунтів. Число малоземельних господарств постійно зростало, а частина колишніх справжніх гордих господарів-хліборобів — мусіла шукати інших зайнятть, або йти в найми до фільварку. На розparcelьованих панських ґрунтах між селами Куропатники, Ценів, Колюхи — польський окупаційний уряд наслав колоністів з корінної Польщі, в той час, як місцеве хліборобське населення дусилось на своїх карловатих земельних-господарствах. Тому селяни хоча задержали статус хліборобів, працювали в лісах чи на інших роботах, також навчались виробляти різні дерев'яні господарські знаряддя, як вози, сани, борони, колеса, діжки, граблі, драбини — точили ложки, веретена, а то й шахи, які продавали покупцям. Це були додаткові, а в багатьох випадках — основні джерела доходу й прожитку. Крім цього, розвинулось також городництво, яке давало не раз більше прибутку чим зернові культури.

Брак управної землі, змусив селян до більшої ініціативи і зарадности, що в свою чергу мало немалий вплив на ментальність людей, а особливо молодого покоління, що шукало виходу з трудної ситуації в самоосвіті, знанні та присвоюванні науки різних фахів. Вони вчилися кравецтва, шевства, столярства, теслярства, мулярства, ткацтва, городництва і ін.

— * * —

Під час війни в 1916-17 рр. село було цілковито знищене, а серединою села пробігали окопи австрійських військ. Всі жителі села були еваковані до інших сіл поза фронтом. В тому часі була спалена стара дерев'яна церква з усіма старовинними її скарбами. Фронтowa лінія між австрійськими та російськими військами пробігала по одній стороні кітловини де колись був став, себто селами: Куропатники, Потік, Ценів, Вибудів і тут були москалі; австрійські війська стояли по другій стороні, а саме в Баранівці, Бишках-Цвяхів, Конюхах-Звіринець.

Головою села був завжди війт (поляки назвали його солтис), якого вибирали радні з-поміж себе, знову ж радних вибирали виборці на виборчих зборах. Війт разом з писарем, та радними, правив селом. Він був арбітром-роз'ємником у різних людських спорах, був дорадником, а то й суддею. Треба признати, що в часах воєнного лихоліття і різних окупацій, які приходили й відходили з наших земель і з якими війти мали звичайно урядові безпосередні зв'язки, всі війти-голови села, стояли по стороні селян, боронили їхнього майна та були сторожами прав громади, хоча нераз наражувались ворожій окупації. Через те, вони втішались пошаною та повним довір'ям усього села. Священик і учитель були єдиними інтелігентами в селі на протязі довгого часу, вони давали напрям і керували релігійним і культурним життям села. Отож війт, священик і учитель творили провідну групу в селі, довкруги якої, гуртувалися селяни і разом вели село до кращого завтра.

Релігійне життя села зосереджувалось довкруги єдиної українсько-католицької церкви. Села Бишки і Потік творили одну парохію з одним священиком, а приходство було в Бишках. При цьому треба згадати, що вірні села Потока мали такі самі привілеї та духовно-релігійну опіку, якою користувались вірні в Бишках. Всі вони гейби творили одну велику родину, взаємно себе любили та собі допомагали — можна сміло сказати жили одним життям, тому їхня історія — тотожна.

1937 р. збудовано нову муровану, велику церкву біля приходства. Село Потік також збудувало для себе нову муровану церкву в 1938 р., але залишилося в системі спільної парохії. Ще перед першою світовою війною, в Потоці була 6-класна народня школа і такою залишилась до 1939 р.; була в селі також читальня і кооператива.

Ще перед 1914 р. парохом обох сіл був о. Лопатинський, людина енергійна і працьовита. Він багато причинився до розбудови релігійного та національно-культурного життя в тій парохії. Вже після війни, коли села двигнулись з руїн, парохом був призначений о. Роман Берест, родом зі Львова. Відновив передвоєнні церковні братства і сестрицтва на чолі яких стояли „старший брат” і „старша сестра”, а також створив для молодих хлопців і дівчат братство і сестрицтво Марійських Дружин.

Отець Роман Берест був парохом обох сіл, Бишок і Потока, понад 10 років і за той час вложив дуже багато праці, для зміцнення національних основ та свідомості своїх парохіян. 1932 р. прийшов до парохії новий священник о. Йосиф Скульський, що після двох років, подався на іншу парохію. Його наступником став о. Микола Косович, людина високої інтелігенції, гарячий український патріот. Під його керівництвом побудовано в Бишках і Потоці обі церкви, а технічне оформлення перевів інженер-архітект Роман Косович. Свячення обох церков, довершив Преосв. Кир д-р Іван Бучко. 1940 року московські енкаведисти оточили вночі приходство і заарештували о. Миколу Косовича. Тої ж ночі заарештували також о. Петра Пастуха, пароха села Куропатник. Вони обидва пропали в советських казаматах, як сотні й тисячі інших українських патріотів. До кінця першої советської окупації, релігійну опіку над парохією виконував священник-монах Василянин з манастиря в Краснопущі.

За німецької окупації обняв був нашу парохію о. Н. Кузьма, а відтак о. І. Недільський, який залишився парохом обох церков до чергового приходу большевиків; він переніс багато терпінь від обидвох окупантів: німецько-гітлерівського та московсько-большевицького.

Від часу другої московської окупації, народ не мав і до сьогодні не має свого постійного духовного провідника. Час до часу, як ще жив старенький священник в селі Куропатниках, він опікувався обома селами та полагоджував їхні релігійні потреби. Після його смерті, якийсь час давав цю релігійну опіку священник із села Ценева. Гарне модерне приходство, яке побудував о. Роман Берест, большевики перемінили на школу, хоча в селі стояла гарна, простора школа посеред села. Маємо відомості, що вірні осталися без священника, але ходять до церкви, моляться Всевишньому, творять хори, співають побожних пісень, а колишні дяки по змозі заступають — священників.

Шкільництво починається в селі щойно з початком 1890 р., і в тих часах побудовано першу школу, але її знищили воєнні дії підчас австрійсько-московської війни. Знаємо, що до тої війни учителькою в селі була Стефа Лопатинська. Школа мала лише чотири початкові класи, з тим, що до третьої і четвертої класи можна було ходити по два роки, ото ж разом було 6 років навчання. Видно, всі учительські сили добре працювали, коли наші батьки що народилися в 90 роках минулого сторіччя, майже всі були письменні та багато знали й розуміли з того, що винесли зі шкільних лавок. В Потоці також була 6-ти класна школа, лише в селі Куропатниках вже по війні, була 7-ми клас-

на школа і туди з наших сіл ходили діти на науку, батьки яких, хотіли дати їм вищу освіту.

Директором школи в нашому селі, між обома війнами аж до 1939 р. був Методій Беднарський, людина дуже серйозна, досвідчений педагог, строгий у своїх вимогах до учнів. Через його вмілі руки, перейшло школу все міжвоєнне покоління села. Він випровадив на дорогу дальших студій включно з університетськими, багато своїх учнів, колишніх босоногих сільських дітей. Він розумів вагу науки в житті кожної дитини і цілого народу, тому вся його увага була звернена на те, щоби зробити перелім в умах селян у відношенні до школи, науки й знання, а далі скеровувати молодь на дорогу дальшої, вищої науки в середніх школах, а потім і в університетах. Мабуть за те, як і за його полум'яний патріотизм, смертельний ворог українського народу — московські комуністи — його знищили.

В часі першої московської окупації 1939-41 рр., директором школи був учитель із східних українських земель, людина на місці і добрий педагог. Його дружина потайки охрестила свою маленьку дитину у нашій церкві. З приходом нового німецького окупанта 1941 р. директором школи став Богдан Єлюк, лагідної вдачі і добрий педагог, якого діти любили, а далі й усе село. Він часто помагав громаді і війтові, коли німці вимагали від села різних контингентів, а одного разу за малий волос був би наложив головою разом з війтом Іваном Костевом, стаючи в обороні села. •

З приходом другої московської окупації прийшла й руїна душі шкільної дитини, що триває по сьогоднішній день. Нові вчителі й „директори” навчають, вмовляють та доказують, мовляв, тут на землі все кінчається — нікого й нічого більше немає, а релігія — це дурманення голови і отруя для народу. Церкви позамикали або зробили з них склади товарів чи господарського знаряддя, давніх священиків — знищили.

Культурне життя села аж до 1939 р., зосереджувалось довкруги читальні „Просвіти” і споріднених з нею організацій і товариств, як „Січ”, „Луг”, спортивне т-во „Пролом”, „Рідна Школа”, „Союз Українок”, „Сільський Господар”, аматорський самоосвітний гурток та світський і церковний хори. Читальня, „Січ” і кооператива — існували вже перед 1914 роком. Тоді головою „Січі” був Василь Борецький, а довголітнім головою читальні — Іван Федечко. В часі між двома війнами, масового характеру набрала самоосвіта. В селі створилися такі гуртки, якими опікувались молоді учні гімназії, а також студенти університетів; до таких належали студ. прав Теодор Федечко, Ярослав, Богдан, Юліян, Євген Івашкови, Петро, Володимир, Євген Галушки, Степан, Семен, Григорій Голяші, Богдан, Євген, Володимир Беднарські, Ярослав, Богдан Віцинські, Євген Стасюк, Володимир Михайлишин, Василь, Богдан Лихохлати, Юрій Берест, Василь Олеськів, Туня Косович, Дарія Недільська, Ярослав Недільський, Василь Безкоровайний. Воєнна хуртовина розкинула-розігнала їх по світі, або погинули в боротьбі з на-

їздниками та загарбниками.

В наслідок їхньої праці, національна самосвідомість жителів села як цілості, була дуже висока, що мало свій вплив на культурний спосіб життя, економічний розвиток та далішні стримління. Після першого воєнного лихоліття, збудовано обширну, муровану, бляхою криту читальню „Просвіти”, де поміщувались всі інші товариства. Різні відчити, вистави, концерти, лекції для молоді заповнювали вільні вечорі. Дуже діяльним був аматорський гурток під керівництвом Гриця Лихолата, Івана Івашкова, Івана Шагая, Гриця Парасюка, Михайла Парасюка, Василя Гайдука. Звичайно, кожную театральну виставу треба було зголосити до староства та отримати дозвіл. Такі дозволи поляки не дуже то радо давали, а то й забороняли, коли вистава мала патріотичний український зміст чи щось подібне. В селі часто йшли вистави без дозволу, але тоді треба було обставити своїми вартовими село, щоби вони сліdkували за рухами польської поліції. Бувало й так, що гру на сцені переривали, гасили світла на час переходу поліції повз будинок читальні, а потім даліше гру продовжували. Про ті речі ніколи поліція не знала, це вказувало на добру організацію села а також на єдність всіх мешканців.

Популярним і дуже активним був мішаний хор, який в різні часи вели: Кіндрат Михайлишин, Володимир Михайлечко і Василь Стасюк. Той хор, а також і аматорський гурток часто виїздили з концертами чи виставами в сусідні села. Літом кожного року, приготувляли великий фестин, на який з'їздилась молодь з усіх довколишніх сіл. Регулярно святковано всі українські національні свята, часто проти волі польської окупаційної влади. Дуже цінили в селі спорт, що стояв на високому рівні. Найбільш поширеним був копаний мяч та відбиванка. Дружина копаного мяча наш „Пролом”, належав до найсильніших у Бережанському повіті та часто розігравав змагання з дружиною Бережан — „Лисонею”; грали також з доброю дружиною зі села Пукова на Рогатинщині. Довголітніми капітанами дружини „Пролом” були Михайло Фалюш і Теодор Голяш.

— ** —

Господарською ділянкою в селі, займалося т-во „Сільський Господар”. З його почину засновано в селі кооперативу і молочарню, що дуже добре розвивались до початку німецько-польської війни.

Під національним оглядом село було виключно українське. Одинока жидівська родина добровільно покинула село після засновання кооперативи. В часах Визвольних Змагань у 1918-му році, всі молоді на поклик з Бережан, зголосились до свого війська і пішли боронити Батьківщину в лавах УГАрмії. Багато з них перейшли тяжку вояцьку долю в „чотирикутнику смерті”, польську чи московську неволю, тиф, голод та інші нещастя — багато з них поклали свої голови за Батьківщину. Було теж кількох в рядах Українських Січових Стрільців.

Повернувши щасливо додому, українські ветерани не попали у зневіру, вони взялись до дальшої праці, знайшовши добрий ґрунт серед молодого покоління. Але польські окупанти їх переслідували, боячися їхнього впливу на те молоде покоління. Тому під закидом приналежності до УВО, заарештували тих визначніших а між ними колишнього сотника Кирила Гемзюка, голову т-ва „Луг”. Під час злопам’ятної пацифікації побоями закатували його польські бандити-пацифікатори на смерть. На цвинтарі села, лежить похований кол. поручник Гриць Лихолат з села Потока, якого польські окупанти судили у Львові разом із сл.п. Ольгою Басарабовою. Вийшовши з тюрми, він в скорому часі помер від перебутих тортур та побоїв. Крім них, була ще на цвинтарі могила старшини УСС невідомого прізвища, якого вбили поляки галерці під час українсько-польської війни 1919 р. Рік-річно на Зелені Свята на їхніх гробах були відправи та складали вінки у їхню пошану.

Під час пацифікації в 1930 р., мундировані бандити знищили читальню, з якої зробили собі катівню, здемолювали кооперативу і ціле її майно. Тоді пацифікатори зловили кількадесят громадян і тяжко їх скатували в домівці читальні „Просвіти”. Польські катування та знущання, не заломили села, але навпаки викликали ще більшу ненависть до окупанта. Тридцять роки, відзначилися великою активністю на політичному відтинку. Діяльність УВО, а згодом ОУН, вплинули у великій мірі на зміну ментальності українського населення. Вони ставали великими патріотами, всеціло відданими ідеї визволення України. Польська окупаційна влада за саму підозренність, мовляв, активні працівники у вихованні селянської молоді, дістають директиви від УВО, а згодом від ОУН, заарештовували та тримали довгими місяцями в слідстві. пізніше судили їх на довгорічні кари, приміщуючи у в’язницях розкинутих в корінній Польщі. Багатьох запроторили в Березу Картуську. Молодь і старші з обох сіл Бишок і Потока, включилися в боротьбу не подаючи ні одного кроку назад. Всі здавали собі добре справу, що в єдності сила, що до нових грядучих змагань треба кожному озброїтись духово і фізично. Майже всі спосібні до військової служби — переходили військовий перевишкіл в лісах.

Добре вишколений, зі знанням військового діла, сержант польської армії Гриць Голяш із штабом військовиків виховували нових борців, нових пересемників розпочатої святої війни за волю. З якою пошвятою, з якою відданістю, з якою глибокою любов’ю та жертвенністю, ставилась тодішня молодь до справи визволення — важко передати словами. Це були молоді бойовики, готові кожної хвилини віддати життя за свою Україну.

Надійшов 1939 р., а з ним важка московсько-комуністична окупація західно-українських земель. З новим наїздником, що своєю жорстокістю перевищив усіх попередніх і наслідників, — зроджується новий спосіб боротьби. Перші дні большевицької окупації не віщували нічого доброго для „націоналістичного” села та ще й розташованого в за-

лісненій околиці. До Бишок приїхав у воєнному танку комісар-командант Бережанської залози. Скликали мітинг а він до людей: „нада здать аружіє, у каво найдьом — пуля в лоб!“... Люди поприносили стару зброю та „втинки-обрізи“, а нову відібрану полякам при втечі, таки заховали. В селі з’являються „уповноважені“ члени партії. Читальню обернено в „клуб“; цілий місяць грає там музика, молодь має співати, веселитись, танцювати й радіти „визволенням“ із польського ярма. Закладають і комсомол, головою якого став Степан Федечко, пізніше одна із перших жертв большевицького терору. Час „радощів“ скоро минув і прийшла жорстока дійсність –присутности московського наїздника. Кожного підозрівали в приналежності до ОУН, тому молодь пішла в глибоке підпілля. Почались арешти вдень і ночами, що їх переводили московські загарбники після так зв. „возєднання“, що було великим обманом, шахрайством і фальсифікатом. За час 1940-41 рр., попались їм в руки оці нещасники: Богдан Івашків, Євген Івашків, Степан Івашків, Василь Голяш, Теодосія Голяш, Семен Голяш, Іван Голяш, Іван Федечко, Микола Федечко, Петро Федечко, Теодор Федечко, Степан Федечко, Осип Федечко, Теодор Намісник, Іван Намісник, Гриць Лихолат, Михайло Тулиглович, Осип Марків, Іван Марків, Михайло Сисак, Ілля Галушка. Василь Гайдук, Гриць Гайдук, Іван Гайдук, Василь Гайдук, Петро Олеськів, Теодосія Олеськів, Іван Олеськів, Володимир Хомицький, Михайло Хомицький, Василь Михайлишин, Микола Михайлишин. Михайло Гірняк, Тимотей Гірняк, Методій Гірняк. Теодор Гірняк, Володимир Зимний, Микола Левицький, Михайло Саранчук. Під час тих арештів та оргій московського НКВД, вбили ті бандити трьох малолітніх хлопців: Левицького, Михайлишина і Саранчука, та забрали їхні тіла зі собою. Родини заарештованих осіб, комуністи вивезли на Сибір в 1940 р.; там вони й погинули із голоду в таборах смерті.

Одного разу, в часі облав у лісах, енкаведисти натрапили на криївку, де були підпільники, а саме: обласний провідник військової дії при ОУН та член тодішнього крайового проводу – Голяш Гриць-Бей, окружний провідник Бережанської округи — Семчишин Михайло-Дон, повітовий провідник Бережанського повіту — Гайдук Семен-Виговський, та провідник перемишлянського повіту Гірняк Гриць-Будяк. Коли вони виходили з криївки для зв’язку з іншими пунктами, в яких зосереджено було біля 50 наших підпільників з доброю зброєю для охорони свого штабу, заховані недалеко енкаведисти пустили раптом серію зі скоростріла та смертельно поранили Гайдука Семена-Виговського. Почалась стрільянина з обох сторін, а навіть вибухи ручних гранат, але інші провідники і підпільники вийшли цілі й здорові із цієї засідки, за винятком Гайдука Семена. Його забрали вороги підводою до Бережан, але він в дорозі помер. Його тасмно поховали на цвинтарі в Бережанах. На місці бою і смертельного поранення сл.п. Гайдука Семена-Виговського, вдячний народ і товариші зброї, насипали в його пошану

високу могилу — на вічну пам'ять безстрашного українського бійця.

22 червня 1941 р. прийшло до мілітарного зудару поміж двома тоталізмами, і на зміну прийшов новий окупант — німецький гітлеризм. Німці зараз же почали по своєму грабувати селян різними контингентами, включно із вивозом молодих хлопців і дівчат на тяжку працю до Німеччини. Вони робили правдиві на них облави, бо добровільно ніхто не хотів виїздити. При такій облаві, гестапівці вбили розривними кулями двох селян, що втікали в ліс а то, Володимира Урбанського і Павла Федечка. Почались також арешти молодого активного елемента цілком за зразком попередніх „визволителів”. Вони заслали до в'язниць чи концентраційних таборів Григорія Голяша wraz з дружиною, Семена Левицького та Івана Гірняка. Великим нещастям для села, був день 9 травня 1944 р., коли німецькі окупанти обступили село, забрали в ясир 105 молодих мужчин від 17 до 35 р. життя на роботи до „райху”, а частину копати для війська окопи тощо. Відступаючи назад, німці грабили селян до останньої корови чи свині, а також забирали коні і гнали табун на захід. Тут людям в багатьох випадках ставала в пригоді УПА, яка відбирала зрабоване добро, табун худоби і коней та повертала власникам. Так неславно закінчили своє панування гітлерівські завоювальники, що хотіли на наших землях будувати для себе „тисячлітній німецький райх”, а всіх не-німців замінити в робочих невідільників.

В місяці липні 1944 р., знову пригналась орда московських „визволителів”, що вже за першим разом визволила людей від усього, що конечно для життя — залишаючи голод і нужду.

Жахливими були 1944-50 рр., коли ненависна московська комуна з невиданою жорстокістю, мордувала селян прилюдно на очах родини. Арешти, вивози, знущання, грабіж майна, це все не дається описати словами. Довколишні села а головно ліси — стають тереном безперервних боїв між відділами героїської УПА та відділами енкаведистів. В боях героїською смертю загинули: член краєвого проводу ОУН і УПА Арсенич Михайло, Кінґа, командир Творковський, ком. сотні „Чорноморці” Сич, Зенон Голубок, Токар, Арон, член краєв. пров. ОУН — УПА Степовий, обласний а згодом краєвий провідник Арпад, Богун, та командири і бійники уродженці села: Іван Костів, кол. війт села, Ілля Урбанський, Гриць Безкоровайний, Степан Безкоровайний, Теодор Гірняк, Василь Івашків, Мирон Федечко, Іван Антоляк, Микола Левицький, Василь Голяш і багато других друзів, що були в лавах УПА в різних теренах повіту.

Мартирологія села Бишки чекає ще на свого дослідника. Шонайменше одна третина населення була знищена окупантами на протязі від 1939 до 1950рр. Страшна епопея лише одного села, а таких на нашій українській землі — тисячі. Треба би списати багато томів, щоб у подробицях записати все, що діялось у всій Україні в тій жорстокій добі.

Виглядало б, ворог — безбожний московський комунізм — святкує перемогу над поневоленням, але не скореним українським народом,

замкнувши церкви, взявши в свої руки школу, загнавши селян у новітню панщину-колгосп; коли нищить душу народа розпустою, горілкою, донощитством, зрадою. Та чи дійсно ворогові це вдається? Словами „Слава Ісусу Христу” починаються майже всі листи, дорослих вже нині дітей до своїх батьків чи родин у вільному світі. Не вбити ворогові душі людини, яка є невміруща - вічна. Українська духовість, яка так тісно пов'язана з християнським світоглядом — остаточно переможе! На це є сьогодні багато показників, і це є запорукою нашої остаточної перемоги.

Поза кордоном нашої Батьківщини — ми є глибоко увірені в тому, що клич з „хрестом проти диявола” є найбільш реальним і актуальним, а за словами нашого Пророка „не вбеш душі живої”, себто глибока віра в Бога та Його силу справить, що такий народ діждеться „Воскресіння” — діждеться волі для себе, для цілого народу — всієї України.

Невимовний біль огортає серце, що саме так доводиться кінчати нарис історії рідного села Бишок, Бережанського повіту. Але нова історія пишеться щодня...

На підставі матеріалів зібраних колишніми жителями села Іваном Федечком, Миколою Івашковим і своїх власних, опрацювали цей нарис історії двох сіл, Бишок і Потока — Василь Олеськів, Степан Голяш, Іван Гіряк.

Ті, що писали історію села Бишок; зліва сидять — Іван Гіряк, Семен Левицький, Надя, Степан і Теодор Голяші. Стоять зліва, Євген Івашків, Дмитро Гайдук.